

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE ENTERPRISE'S FINANCIAL STATE DIAGNOSTICS IN THE SYSTEM OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT

Нетудихата К.Л.

кандидат економічних наук, доцент,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Трущенко І.С.

студент,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті розглянуто теоретичні питання антикризового фінансового управління. Наведено класифікацію фінансових криз, що можуть виникнути на підприємствах. Показано місце діагностики в системі антикризового управління. Акцентовано увагу на її формалізованих (кількісних) та неформалізованих (якісних) методах. Розкрито особливості, етапи проведення експрес-діагностики та фундаментальної діагностики.

Ключові слова: криза, антикризове фінансове управління, діагностика, методи діагностики, фінансовий стан, експрес-діагностика, фундаментальна діагностика.

В статье рассмотрены теоретические вопросы антикризисного финансового управления. Приведена классификация финансовых кризисов, которые могут возникнуть на предприятиях. Показано место диагностики в системе антикризисного управления. Акцентировано внимание на ее формализованных (количественных) и неформализованных (качественных) методах. Раскрыты особенности, этапы проведения экспресс-диагностики и фундаментальной диагностики.

Ключевые слова: кризис, антикризисное финансовое управление, диагностика, методы диагностики, финансовое состояние, экспресс-диагностика, фундаментальная диагностика.

The theoretical issues of anti-crisis financial management were revealed in this article. The classification of financial crises that may occur at enterprises was given. The place of diagnostics in the system of crisis management was shown. Formalized (quantitative) and non-formalized (qualitative) methods were given special attention. Features, stages of express diagnostics and fundamental diagnostics were disclosed.

Keywords: crisis, anti-crisis financial management, diagnostics, diagnostic methods, financial condition, express diagnostics, fundamental diagnostics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах закономірної циклічності функціонування соціально-економічних систем із високою часткою ймовірності має місце ризик виникнення кризового фінансового стану як на макро-, так і на мікрорівні. Застосування антикризових заходів дає змогу вивести суб'єкти господарювання на нові та більш прогресивні ступені розвитку. Однак, як свідчить українська практика, організації не в повному обсязі реалізують сучасний інструментарій антикризового фінансового управління.

Складність та багатовимірність завдань, які необхідно вирішувати менеджерам в умовах сучасної економічної моделі, вимагають коректного врахування багатоаспектності процесів

формування фінансового стану підприємства. Виникає потреба в розвитку та вдосконаленні теоретичних підходів до діагностики фінансової кризи та аналізу можливих кризових ситуацій на рівні господарюючого суб'єкта. Висока рухливість, нестійкість фінансово-економічних показників-індикаторів, наявність численних диспропорцій в економіці вимагають систематичного проведення діагностики кризового фінансового стану підприємства, формування сучасного інструментарію для антикризового фінансового управління. А отже, тема є вкрай актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Теоретичні основи та практичні аспекти діагностики

фінансового стану в системі антикризового управління представлені в працях Л.С. Бляхмана, Є.В. Броїло, Н.В. Колчиної, З.Б. Литвин, А.М. Литовських, О.Ю. Макєвої, О.В. Португалої, І.К. Шевченко та інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на наукові праці вчених, у сучасних умовах проблема діагностики фінансового стану підприємств в системі антикризового управління все ще залишається досить актуальною і потребує відповідного наукового та комплексного підходу до її вивчення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у розкритті теоретичних засад проведення діагностики фінансового стану в системі антикризового управління. Його вирішення передбачає розкриття сутності антикризового фінансового управління, визначення місця в ньому діагностики, окреслення її методів та видів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підприємницька діяльність будь-якого підприємства завжди пов'язана з певним ризиком погіршення його фінансового стану. Головним завданням керівництва стає організація фінансового менеджменту, ефективного в умовах обмежень та невизначеності. Антикризове фінансове управління – це особливий розділ фінансового менеджменту, який ґрунтується на системі принципів та методів розроблення, реалізації рішень щодо превентивної санації та подолання фінансових криз, а також нівелювання їх негативних наслідків на фінансовий стан. Таке управління, як правило, здійснюється в умовах зниження керованості підприємством, дефіциту часу для прийняття рішень, високого ступеня невизначеності та існування можливості виникнення конфліктів інтересів різних груп працівників, власників.

Сьогодні питання вдосконалення та впровадження у практику антикризового фінансового управління, орієнтованого на сучасний етап розвитку вітчизняної економіки, залишається актуальним та відкритим. Це підтверджує офіційна статистика. У цілому по країні питома вага збиткових підприємств протягом останніх п'яти років знаходиться в діапазоні 27–34% [6]. У 2016 р. сукупний фінансовий результат вітчизняних підприємств до оподаткування становив 22,2 млрд. грн. збитків.

Слід зазначити, що в сучасній практиці антикризового управління фінансову кризу прийнято асоціювати зі стратегічною кризою, тактичною кризою та кризою платоспроможності. Як слушно зауважує у своєму науковому дослідженні Є.В. Броїло, тактичну кризу характеризує сукупність ознак, які відображають стан наростаючого дисбалансу в його фінансовій та підприємницькій діяльності. Вона проявляється

в скороченні обсягів виробництва, зменшенні частки ринку, падінні рентабельності, скороченні персоналу. Коли кризові явища тактичного характеру набувають суттєвих масштабів, то посилюється фінансове напруження, підприємство нездатне своєчасно, у необхідному обсязі проводити короткострокові взаєморозрахунки, зростає заборгованість, яка в подальшому може спровокувати хронічну неплатоспроможність [2, с. 20].

Безумовно, тактична криза, що має місце на підприємстві, може виступити фактором посилення нестабільності та тригером розгортання стратегічної кризи. До неї призводить відсутність, а інколи недостатній розвиток стратегічної спрямованості, орієнтованої на посилення власних позицій у конкурентному середовищі. На нашу думку, як один із первинних кризоформуючих факторів із позиції стратегічних основ слід указати невизначеність щодо головного напрямку функціонування і розвитку підприємства, а саме відсутність балансу між прагненням максимізувати прибуток та водночас зберегти високий рівень фінансової стійкості.

Криза платоспроможності у А.М. Литовських, І.К. Шевченко визначається як неплатежі підприємства, викликані дефіцитом готівкової та безготівкової грошової маси [4, с. 122]. У Н.В. Колчиної зі співавторами – як нездатність господарюючого суб'єкта своєчасно погашати свої короткострокові та довгострокові зобов'язання [5, с. 151]. Погоджуючись із зазначеними визначеннями, можемо стверджувати, що криза платоспроможності є неминучою похідною кризи фінансової стратегії підприємства, відповідно, тактичної кризи.

Виділення у складі фінансової кризи вищезначених складників, безумовно, має істотне методологічне та практичне значення, оскільки розкриває можливості використання методів фінансової діагностики та антикризового менеджменту. За тривалого збереження негативних умов неплатоспроможність підприємства може перерости в хронічну, а потім поступово призвести до абсолютно критичної ситуації – стану банкрутства.

Як зазначає З.Б. Литвин, антикризове управління вважається ефективним, якщо за рахунок нейтралізації ризиків кризи вдалося уникнути. Якщо криза на підприємстві почала розгортатися, то антикризове управління буде спрямоване на подолання кризових явищ та мінімізацію ризиків. В умовах розгортання кризи антикризове управління можна розглядати як комплекс цілеспрямованих дій, спрямованих на забезпечення виходу підприємства з кризи. Результатом таких дій має стати запобігання банкрутству та забезпечення фінансового оздоровлення підприємства [3, с. 152–153].

На нашу думку, основна мета антикризового менеджменту полягає у відновленні фінансової рівноваги суб'єкта господарювання, а також

мінімізації втрат його ринкової вартості через дію кризових процесів. Для досягнення даної мети необхідно реалізувати цілий комплекс взаємопов'язаних завдань. Одним із таких завдань, на виконання якого відводиться самостійний етап управління, є превентивна фінансова діагностика, яка формує якісну інформаційну базу про реальні можливості організації та масштаби кризи для забезпечення ефективної взаємодії всіх важелів механізму антикризового менеджменту, а також визначає варіативність подальших управлінських дій. За результатами антикризової діагностики в діяльність організації впроваджуються превентивні захисні заходи. Вони дають змогу уникати фінансових криз або досить суттєво пом'якшити характер їх подальшого розвитку. Діагностика дає змогу виявляти причинно-наслідкові зв'язки в дисфункціях менеджменту, а потім переходити до побудови пояснювальної та прогнозої моделей функціонування і розвитку економічного суб'єкта, здійснюючи при цьому попередження його банкрутства.

Діагностика наділяє механізм антикризового управління такими позитивними моментами, як: гнучкість та адаптивність; можливість мобілізувати внутрішні резерви підприємства; своєчасність ситуаційного реагування; економічність та ефективність. Ключовими особливостями антикризової фінансової діагностики є: проведення її в умовах високої невизначеності; обмеженість часового та інших ресурсів; підвищені вимоги до надійності аналітичної інформації та оперативності її інтерпретації; здатність ідентифікації ознак кризи; моделювання нової стратегії управління, спрямованої на недопущення розвитку кризових явищ.

Сьогодні в теорії та практиці досліджень фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання сформувалася велика кількість методів фінансової діагностики. Вони відрізняються один від одного складом показників, що включаються в діагностичну модель, рівнем точності одержуваних результатів, сферою застосування тощо. На підставі певних критеріїв суб'єкту господарювання необхідно здійснити раціональний вибір методу, який був би відповідним конкретним цілям, а також завданням діагностики. Всі методи фінансової діагностики передусім необхідно розрізнити за ступенем формалізації підходу на формалізовані (кількісні) та неформалізовані (якісні, або експертні).

Неформалізовані методи побудовані на досвіді менеджерів (експертів). Уважається, що, маючи дані про обсяг продажів, виробничі потужності, плановані закупівлі матеріалів, цінову політику та інші дані, які недоступні зовнішньому користувачу, експерти найбільш точно зможуть змоделювати перспективну фінансову ситуацію в організації та визначити шляхи її стабілізації. З іншого боку, експертні оцінки є дуже суб'єктивними і не підходять для вирішення багатокритеріальних завдань.

Окрім того, неформалізовані методи дають змогу більш ефективно реалізувати ситуаційний підхід, урахувати контекст, в якому розвивається підприємство, що в кінцевому підсумку впливає на постановку остаточного діагнозу та прийняття відповідних рішень. Цільова визначеність використання неформалізованих методів полягає у тому, що вони повинні бути спрямовані на визначення симптомів кризи (кризової ситуації), на формулювання проблеми через спостереження, розпізнавання, розрізнення та ідентифікацію проблеми.

Формалізовані методи базуються на фінансових даних. Серед них виділяють стохастичні та детерміновані методи. Вони, як правило, різні для діагностики поточного фінансового стану суб'єкта господарювання та його перспективної діагностики.

Стохастичні методи передбачають побудову моделей, частина змінних яких описує дію випадкових факторів, тому зв'язок між вхідними та вихідними даними моделі носить імовірнісний характер. Застосування даного виду методів в умовах однорідності статистичних даних є найбільш оптимальним, оскільки вони дають змогу: досягти високої точності прогнозу; забезпечити охоплення широкого кола кризових симптомів за рахунок багатокритеріальності моделей; виключити висококорельовані фактори.

Детерміновані методи фінансової діагностики використовуються за наявності жорстко детермінованого (функціонального) зв'язку. Вони надають можливість урахувати галузеві особливості діяльності організації, а частина з них (багатокритеріальні та бальні моделі) забезпечують комплексний підхід до діагностування. Однак усім формалізованим методам різною мірою притаманні такі основні недоліки: складність адаптації «імпортних» моделей фінансової діагностики до діяльності вітчизняних організацій, зокрема вагових констант, які були встановлені для організацій, що функціонують у розвинутіх країнах; відсутність обліку специфіки кожної галузі економіки; недосконалість інформаційної бази, у тому числі статистики банкрутств; статичний (моментний) характер більшості моделей, тобто діагностика під певний образ дій на момент прийняття рішення, що є результатом деякого фіксованого поєднання всіх факторів на певну дату (один період). Даний недолік повинен бути компенсований проведенням діагностики як регулярного та своєчасного моніторингу.

Серед науковців досить розповсюдженим є погляд, згідно з яким діагностика фінансового стану може здійснюватися двома шляхами: експрес-діагностики; фундаментальної діагностики. Слід указати, що обидві системи діагностування мають різні способи організації, цільовий орієнтир та методичний інструментарій.

Експрес-діагностика передбачає регулярну оцінку кризових параметрів фінансового розвитку підприємства та здійснюється на підставі

даних фінансового обліку за стандартними алгоритмами аналізу, а її метою є раннє діагностування ознак кризового розвитку підприємства й визначення його масштабу [5, с. 164].

Експрес-діагностика проводиться за такими етапами:

– ідентифікація об'єктів спостереження так званого «кризового поля», що формує загрозу прояву фінансової кризи підприємства;

– підбір, синтезування оптимальної, найбільш інформаційної системи індикаторів рівня загрози фінансової кризи підприємства;

– структурна оцінка кризового розвитку підприємства із залученням стандартного набору методик;

– попередня оцінка масштабів кризового фінансового стану підприємства є заключним етапом експрес-діагностики.

Коли кризова ситуація вже розгортається, то експрес-діагностику доцільно доповнити системою фундаментальної діагностики. Позначимо базові цілі, на яких будується остання: деталізація результатів експрес-діагностичного дослідження параметрів кризи фінансового розвитку; уточнення результатів попередньої оцінки масштабів кризи; формування прогнозу подальшого функціонування окремих чинників, що генерують загрозу кризового стану і потенціал можливості розвитку негативних наслідків; оцінка та прогнозування можливостей підприємства до ліквідації фінансової кризи за рахунок внутрішніх фінансових резервів [1, с. 285].

Грунтуючись на зазначених цілях, теоретики та практики антикризового фінансового управління виділяють п'ять основних етапів проведення фундаментальної діагностики:

– об'єднання основних кризових факторів в єдину систему;

– комплексний фундаментальний аналіз за допомогою спеціальних методик аналізу впливу окремих кризових чинників на фінансовий розвиток суб'єкта господарювання;

– формування прогнозу негативних перспектив розвитку кризової ситуації під впливом окремих факторів;

– прогнозування здатності підприємства до ліквідації кризового стану, використовуючи внутрішній фінансовий потенціал;

– результуюче визначення масштабів кризи фінансового стану підприємства. Така ідентифікація передбачає включення аналітичних та прогнозних результатів фундаментальної діагностики банкрутства, а також визначення потенційних напрямів відновлення фінансової рівноваги підприємства.

Безперечно, сукупність підходів до фундаментальної діагностики дає змогу отримати максимально повне уявлення про кризовий розвиток фінансового стану підприємства, відповідно до масштабності критичної ситуації конкретизувати форми та методи майбутнього фінансового оздоровлення господарюючого суб'єкта.

Таким чином, ключову роль у побудові ефективного механізму антикризового фінансового управління відіграє своєчасне розпізнавання основних параметрів та масштабів кризової ситуації за допомогою арсеналу численних зарубіжних методик та вітчизняних аналітичних підходів, які залежно від цілей дослідження формують два основних напрями комплексної діагностики фінансового стану: експрес-діагностику і фундаментальне діагностування.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сутнісне значення фінансової діагностики в рамках системи антикризового управління суб'єктом господарювання полягає у застосуванні елементів дослідницької процедури як заходу превентивної санації фінансової неспроможності організації, більше того – як інструменту визначення внутрішніх резервів відновлення її платоспроможності та фінансової стійкості. На нашу думку, для отримання достовірної оцінки результатів діяльності підприємства, визначення його поточного стану та подальшого розвитку доцільним є проведення комплексної діагностики фінансового стану в системі антикризового управління, яка, своєю чергою, включає експрес-діагностику та фундаментальну діагностику фінансового стану. Комплексна діагностика повинна здійснюватися систематично для завчасного виявлення та попередження кризових явищ та процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бляхман Л.С. Основы функционального и антикризисного менеджмента: учеб. пособ. СПб.: Михайлов В.А., 1999. 378 с.
2. Броило Е.В. Антикризисное управление финансово неустойчивой организацией посредством оптимизации активов. Российское предпринимательство. 2006. № 12(84). С. 19–22.
3. Литвин З.Б. Необхідність діагностики в умовах антикризового управління діяльністю підприємства. Економічний аналіз. 2015. Т. 21. № 2. С. 152–156.
4. Литовских А.М., Шевченко И.К. Финансы, денежное обращение и кредит: учеб. пособ. Таганрог: ТРТУ, 2003. 136 с.
5. Финансовый менеджмент: учеб. пособ. / Н.В. Колчина, О.В. Португалова, Е.Ю. Макеева; под ред. Н.В. Колчиной. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 464 с.
6. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності у 2013-2017 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.